

İKİ DÜNYA SAVAŞI ARASI DÖNEMDE İNGİLİZ DIŞ POLİTİKASININ ANALİZİ

Merve ÖZKAN BORSA*

Öz

Siyasî tarihin bilgisinden yararlanarak uluslararası ilişkiler disiplini çerçevesinde bir dış politika analizi sunan bu makale, uluslararası sistem açısından bir geçiş dönemi olarak nitelendirilebilecek olan iki büyük dünya savaşı arası dönemde (1919-1939) İngiliz dış politikasının değerlendirilmesini amaçlamaktadır. Bu amaca ulaşabilmek için, öncelikle, birbirinden farklı dönemselleştirme yaklaşımları da gözetilerek, İngiltere'nin söz konusu dönemde dış politikasında izlemiş olduğu çeşitli tutum ve davranışları arasındaki ayırıcı özelliklerini en doğru şekilde yansıtacağı düşünülen bir alt-dönemselleştirme belirlenmiştir. Ardından, belirlenen bu alt-dönemlerde İngiltere'nin izlediği çeşitli politikalarda yaşanan kırılma noktaları ve süregiden özellikler tespit edilmiştir. Bu tespit sonucunda, iki savaş arası dönemde İngiltere'nin genel dış politika yapısı üzerine sonuca varılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Dış Politika Analizi, İki Savaş Arası Dönem, İngiliz Dış Politikası.

THE ANALYSIS OF BRITISH FOREIGN POLICY IN THE INTER-WAR PERIOD

Abstract

This article, presenting a foreign policy analysis under the framework of international relations discipline by the support of political history, aims at evaluating British foreign policy during Inter-War period (1919-1939), identified as a transition period in terms of international system. In order to achieve such a purpose, first, a subdivision, which is believed to reflect best the distinguishing features of the attitude and behaviour followed by Great Britain in the relevant term has been detected. Subsequent to this detection, breaking points and the continuities have been ascertained. As a result of this ascertainment, it has been attempted to come to a conclusion as to this state's general structure of foreign policy in the inter-war period.

Keywords: Foreign Policy Analysis, Inter-War Period, British Foreign Policy.

* Arş.Gör.Dr., İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü,
merveozkan18@yahoo.com.

Araştırma Makalesi - Gönderim Tarihi: 08.01.2016 - Kabul Tarihi: 29.02.2016.

GİRİŞ

Uluslararası sistem açısından bir geçiş dönemi olarak nitelendirilebilecek olan iki dünya savaşı arası dönemde (1919-1939) bir devletin dış politikasının analizi yapılacak olursa, bunun, her dönemde olacağı gibi, kırılma noktaları/genel eğilimler vb. bakımlardan karakterize edilebilir çeşitli alt-dönemler çerçevesinde yapılması gerektiği düşünülmektedir. Diğer yandan, dönemin İngiliz dış politikası üzerinde çalışıldığı vakit, -O'na özgü bir husus olmamakla birlikte- bu devletin dış politikasını, “farklı” yazarların “farklı” hususları ön plana çıkararak “farklı” dönemselleştirmeler altında incelemiş oldukları görülmektedir. Şu halde anlaşılmaktadır ki, dönemselleştirme üzerinde kesin olarak uzlaşmış bir ayırım bulunmamaktadır. Bu sebeple bu çalışmada da, sözü edilen konudaki çeşitli yaklaşımlardan bir sentez yapılmış, diğer bir deyişle İngiltere'nin söz konusu dönemde dış politikasında izlemiş olduğu çeşitli tutum ve davranışları arasındaki ayırıcı özelliklerini en doğru şekilde yansıtacağı düşünülen bir alt-dönemselleştirme belirlenmiştir. İngiltere'nin söz konusu dönemde dış politika analizi bağlamında sözü edilecek nitelikleri de belirtilen bu dönemselleştirmeler altında incelenmiştir.

Konuyu ele alış yöntemi olarak ise, çalışmanın aynı zamanda hem kronolojik hem tematik bir seyir izlediğini belirtmek gerekir. Şöyle ki, çalışmanın genel hususlara değinilen ilk kısmında tematik ağırlıklı bir anlatım mevcut iken, özel olarak alt-dönemlendirmelere bölünmüş olan ikinci kısmında ise kronolojik takipten sapmamaya özen gösterilmiştir.

Kapsam itibariyle ise, İngiliz dış politikasının dönem içerisindeki her olay ve olguya ayrı ayrı bakışına yer verilmesi bu çalışmanın sınırlarını aşacağından, dönemin İngiliz dış politikasının ana eğilimleri ve belirgin özelliklerinden söz edilmesi ile yetinilmiş, ancak değinilmeden geçilemeyecek nitelikte olan olaylara, kırılma noktaları yaratan ve/veya İngiliz (dış) siyasetinin temel unsurlarını pür bir şekilde yansıtan örneklere de yer verilmiştir.

Diğer yandan, çalışmada, İngiltere'nin genel politikası ele alınarak O'nun diğer devletlerle olan ilişkilerine ancak çok gerekli görüldüğü durumlarda yer verilmiştir. Benzer şekilde, -önceleri- Anadolu hareketi ve -ardından- Türkiye Cumhuriyeti ile olan ilişkilerine de özel olarak yer verilmeyecektir.¹ Sadece, yeri geldikçe Türkiye'yi daha yakından ilgilendiren coğrafya ile ilgili daha ayrıntılı açıklamalar yapılabilecektir.

Yine içeriğe yönelik bir diğer husus olarak belirtilmelidir ki; büyük sıcak savaş dönemleri (örneğin 1914-1918 ile 1939-1945) genel itibariyle, uluslararası ilişkiler bağlamında çok yoğun analiz gerektirmeyen daha ziyade teknik cephe meseleleri olduğundan, bu

¹ Bkz. Stephen F. Evans, *The Slow Rapprochement: Britain and Turkey in the Age of Kemal Atatürk 1919-38*, Eothen Press, Oxford, 1982; Stephen Joseph Stillwell, *Anglo-Turkish Relations in the Interwar Era*, Edwin Mellen Press, New York, 2003; Hamdi Ertuna, Necati Ökse, *Tarihte Türk-İngiliz İlişkileri*, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1975; Ömer Kürkçüoğlu, *Türk-İngiliz İlişkileri (1919-1926)*, AÜ SBF Yay, 1978; Aptülahat Akşin, *Atatürk'ün Dış Politika İlkeleri ve Diplomasisi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1991.; Marian Kent, *Moguls and Mandarins –Oil, Imperialism and the Middle East in British Foreign Policy 1900-1940* (Bölüm 4: British Policy, International Diplomacy and the Turkish Revolution), Frand Cass, Great Britain, 1993.

dönemlerde araç olarak diplomasiden çok “savaş” seçildiğinden, diğer bir deyişle diplomasi ve siyasetin nispeten arka planda kaldığı bir durumdan söz edilebildiğinden, ve/veya savaş döneminin özellikleri iki savaş arası dönemin genel dış politika özelliklerini tam anlamıyla ve doğru şekilde yansıtmayabileceğinden/yansıtmadığından, savaş yıllarına ağırlık verilmeyecektir.

Konunun ilk aşamada, iki savaş arası dönemin genel bir değerlendirmesi ile tanıtılması²; ardından ikinci bölümde 1919-1931, 1931-1936, 1937-1938 ve 1939 alt-dönemleri itibariyle ele alınması uygun bulunmaktadır.

1-İki Savaş Arası Dönemde İngiliz Dış Politikasının Genel Özellikleri

İki savaş arası politikasında, güç dengesi³, ittifaklar sistemi ve ortak güvenlik uygulamaları arasında sıkışmış ve dönem içerisinde tercihini hepsinden bir oranda yararlanma yönünde kullanmış olan İngiltere'nin, tam da bu sebeple, dönem boyunca bir geçiş süreci yaşamış olduğu söylenebilir.⁴ Bunların dışında, hâkim olarak anti-revizyonist bir politika izlediği de bilinmektedir. Ancak şunu da belirtmekte yarar vardır ki, *status quo*'cu politika, bu ülkenin, her tür değişime karşı çıktığı şekilde de anlaşılmalıdır. Nitekim, özellikle de Çin ve Hindistan'a yönelik politikalarından belli olacağı üzere, Londra'nın, İngiliz siyasetini savaş-sonrası yeni duyarlılıklarla uyumlandırmaya çalıştığı ifade edilmektedir. Bu da, aslında özünde değişimi barındıran bir anlayıştır. Dolayısıyla, söz konusu dönemde İngiliz *status quo*'culuğunu, yalnızca “üzerinde uzlaşılmamış değişimler”e karşı olmak anlamında ele almak gerekir, ki buna örnek olarak Alman silahlanması, Japonya'nın Mançurya'daki ilerleyişi veya İtalya'nın Habeşistan işgali verilebilir. Şu halde, dönem boyunca, İngilizlerin, uluslararası alandaki tek-tarafılı, dolayısıyla üzerinde ortak karar verilmemiş olan girişimlere karşı çıktıkları; çok-tarafılı yaklaşımı benimseyerek “genel uzlaş” (*general settlement*) olarak adlandırılan, ya Milletler Cemiyeti üzerinden kurulan bir ortak güvenlik sistemini, ya da yine Milletler Cemiyeti Misakı ile uyumlu olan Locarno benzeri çok tarafılı anlaşmalar yolunu tercih ettikleri söylenebilir. İngiltere'nin stratejik dış politikası ise, “ikna etme” ve “caydırma” dönemi olarak iki ana eksenle incelenebilir. Yumuşak güç kullanımının hâkim olduğu ikna etme döneminde İngiliz dış politikası, genel hedeflerini apaçık bir şekilde göstermektedir. Ancak 1919 yılından beri süregelen ortamın sona ererek 1933 senesinden 1937 ortalarına kadar devam edecek olan yeni düzende, Almanya, Japonya, İtalya, Sovyet Rusya gibi ülkelerde mevcut düzenle sorunları olan yönetimler iktidara gelmiş; İngiliz dış politikasında da caydırma yöntemi döneminin belirginleştiğine şahit olunmuştur. Ayrıca belirtmek gerekir ki, bu dönemlerin tümünde de İngiltere'de yönetimde bulunan kişilerin de etkisi olmuş, dış politikanın uygulanmasında kişisel özelliklerin ön planda olduğu gözlenmiştir. Kısaca

² Bu kısımda İngiltere'nin 1918-1919 dönemindeki genel görünümü, Birinci Dünya Savaşı'nın İngiltere üzerindeki etkisi ve bunun sonuçları, dış politikasında iki savaş arası dönemde ne gibi sorunlar yaşanmış olduğu ve savaş sonrasında ne gibi dış politika amaçları olduğu ele alınacaktır.

³ İngiltere'nin savaşın hemen ertesinde, alışageldiği güçler dengesi politikasını uygulamaya sokmadığı bilinmektedir. (R.W. Seton-Watson, *Britain and the Dictators*, Cambridge University Press, Great Britain, 1938, s. 404).

⁴ Keith Neilson, *Britain, Soviet Russia and the Collapse of the Versailles Order, 1919-1939*, Cambridge University Press, Great Britain, 2006, s.318.

belirtmek gerekirse, 1919-1939 döneminin, büyük hayal kırıklıklarının yaşandığı dönem olma itibarıyla tanımlanabileceği değerlendirilmektedir. Büyük bir savaşın üzerinden kısa bir süre geçtikten sonra görülmüştür ki 1919'da kurulan yeni düzen, uluslararası siyasetin gerçekleriyle başa çıkamayacak kadar kırılgandır. Dönemin özelliği olan fikir çatışmalarının, silahlı çatışmaya uzanması sürecinin yaşandığı bu evreden İngiliz siyasetinin çıkardığı bir ders de, barışın sağlanmasının, ironik bir biçimde hala güce dayanıyor olduğunu farkına varmak olmuştur.⁵

a-Birinci Dünya Savaşı Sonu İtibarıyla İngiliz Dış Politikası

Dönemin İngiliz dış politikasının genel özelliklerinin kısaca ele alınmasının ardından 1919 yılındaki durumu ele alınacak olursa, savaşın getirdiği tüm olumsuzluklar bir yana; bu ülkenin, Birinci Dünya Savaşı'ndan hayli güçlü bir konumda çıktığı söylenebilir. Bunda; -Paris Andlaşması'nın hazırlanmasında en belirleyici devletlerden biri olmuş olan- İngiltere'nin silahlı kuvvetlerinin savaşı diğer ülkelere oranla daha az zararla bitirmiş olması⁶, uğramış olduğu ekonomik tahribatın "katlanılabilir" düzeyde olması, Almanya'yı yenilgiye uğratarak Avrupa'dan adasına gelebilecek tehlikelerden ve denizler ile Ortadoğu'da muhtemel bir rekabetten kurtulmuş olması, Alman sömürgelerinin bölüşülmesinde büyük pay elde etmesi, Milletler Cemiyeti'nde büyük oranda hâkim hale gelmesi, savaş sırasında müttefiki olsa da aslında 19. yüzyılın büyük bölümünde rakibi olan Rusya'da kargaşanın başlaması, kıtada hegemon güç olmasını istemediği Fransa'nın ikinci plana düşmesi, ABD ile arasında halihazırda mevcut olan kültür, gelenek ve dil ortaklığı sebebiyle süregelen "özel ilişki"nin daha da gelişmeye başlaması, Japonya ile 1902 yılında başlamış olan bir müttefikliğinin var olması, ve bazı görüşlere göre savaş sırasında koloni birliklerinden gördüğü destek ile İmparatorluk unsurlarının birlik ve birbirlerine bağlılıklarının kanıtlanmış ve hatta güçlendirilmiş olması gibi birçok sayıda faktörün etkili olduğu söylenebilir. Ayrıca görülmektedir ki, İngiltere'nin güçlü konumu, rakiplerinin/düşmanlarının zayıflığı ile daha da kuvvetlenmiştir.⁷

Buna karşılık, ilk bakışta görüldüğü kadar büyük bir güce gerçekte sahip olmayan İngiltere'nin, şu gibi sorunlarının da olduğunu belirtmek gerekir: 1900'lerden itibaren İngiltere'nin ekonomik gücü, -her ne kadar savaş sonrasında zayıflamış olsa da- özellikle de Almanya ve ABD tarafından tehdit edilmeye başlanmıştı ve dolayısıyla bu ülkeler İngiltere için potansiyel bir rakip haline gelmişlerdi. Hatta 1930'lara gelindiğinde SSCB, Almanya ve Fransa, İngiltere'den daha güçlü orduya; ABD ve Japonya daha güçlü donanmaya; ABD daha güçlü ekonomiye; ABD, SSCB ve Almanya daha büyük birer nüfusa sahiptiler. Bunun yanı sıra Almanya daha çok kömür, demir ve çelik üretmekte olup, SSCB ise -Stalin'in Beş Yıllık Planı sayesinde- endüstriyel üretimde atağa kalkmıştı. Ekonomik olarak tahmin edildiğinden daha az tahribata uğramış olmakla beraber, dönem içerisinde İngiltere'nin savaş sonrasındaki borçlarının önceye nazaran artmış, işsizliğin

⁵ Neilson, A.g.e., s.329.

⁶ İngiltere'nin savaşta kaybetmiş olduğu aktif erkek nüfusu oranı %5 iken, bu oran Fransa'da %10, Almanya'da %15 olmuş, ayrıca savaş sonunda 5.5000.000 kişilik bir orduya, 59 savaş gemisi ve 20.000 uçağa sahip olması büyük bir güç sebebidir.

⁷ Alan Farmer, **Britain: Foreign Affairs 1919-39**, Hodder Murray, London, 2006

çok büyük boyutlara varmış, birtakım deniz aşırı yatırımlarının satılma zorunluluğunun ortaya çıkmış, özellikle bunun sonucu olarak endüstriyel kapasitesinin büyük zarar görmüş ve Latin Amerika ve Uzakdoğu'daki birçok pazarını ABD ve Japonya'ya kaptırması olduğu görülmektedir. İngiltere, bu ekonomik sıkıntılara da bağlı olarak askerî kapasitesini artırmak bir yana, mevcut durumda dahi tutamamaktaydı. Dolayısıyla savunma problemleri ortaya çıkmıştı. Yine, malî ve ekonomik yetersizliklerden dolayı İngiltere'nin, küresel amaçlarını da karşılama kapasitesinin gitgide azaldığı söylenebilir. Savaş zamanı müttefiklerinden Fransa'nın ise Napolyon zamanına dönme isteği olduğunu düşünerek bu ülkenin güçlü bir hale gelmesinden ve tüm kıtaya hâkim olmasından çekinmiş ve İngiliz amaçlarının Fransa'nın politikalarıyla uyumlu olmadığını ilan etmiş; ABD'nin ise savaş sonrasında izolasyonizm politikasına dönmesiyle güçlü bir müttefikini kıtada kaybetmiştir. Öte yandan, savaş sonrası barış düzenlemelerinden ve *status quo*'dan memnun olmayan Almanya, Rusya, İtalya ve Japonya'nın, İngiltere'nin güvenliğini zora sokacak ve genel amaçlarına ters düşecek girişimlerde bulunma ihtimallerinin olması da, Avrupa'da istikrarın korunmasına çabalayan İngiltere'yi bu dönemde huzursuz eden hususlar olmuştur.⁸ Kaldı ki, İngiltere'nin, aynı dönemde uğraştığı birçok sorunun daha olduğu bilinmektedir. Örneğin, ülkenin kendi içinde işçi hareketleri başladığı gibi, 1916-1917'de Fransa ve İtalya'ya söz verdiği toprakları kendine mal etmesi ve İtalya'ya vaad edilmiş olan İzmir bölgesine Yunan askerinin çıkarılması, Musul'un ardından Antep'in de İngiliz işgaline uğraması, Fransa'yı İngiltere'ye yabancılaştırmış unsurlar olmuştur.⁹ Diğer yandan İmparatorluk da görüldüğü kadar sağlam olmayıp birçok İngiliz sömürgesinde, hatta dominyonlarda dahi ulusal hareketler baş göstermişti. Dahası, İmparatorluğun büyük bölümünün az-gelişmiş topraklar olması, "Taçtaki Mücevher" (*jewel on the crown*)¹⁰ olarak bilinen Hindistan'daki İngiliz kontrolünün yüzeysel olması, İmparatorluğun gelişmiş bölgelerinde İngiliz sempatisi olmaması gibi faktörler sebebiyle zaman içerisinde İmparatorluğun bir kağıttan kaplan haline döndüğü söylenebilir.¹¹ Özellikle de tüm bu faktörlerin birleşik etkisiyle ve ABD'nin Milletler Cemiyeti'ne üye olmayarak Avrupa sorunlarından kendisini büyük ölçüde uzak tutmasının uluslararası sistemin önemli bir güvenceden yoksun kalmasına sebep olması gibi nedenlerle, İngiltere'nin, savaş öncesi dönemdeki "denge politikası"nı savaş sonrasında da istediği şekilde sürdürmede sorunlar yaşamış olduğu söylenebilir.¹² Öte yandan, İngiliz dış politikasının; Alman, Osmanlı, Rus ve Avusturya-Macaristan İmparatorluklarının yıkılarak yeni birçok küçük devletin ortaya çıkmış olması, yenik devletlerin küskünlük ve kızgınlığı, Bolşevik tehdidi ve Orta ve

⁸ Bu devletlerin hepsinden algılanan tehdit farklı dönemlere denk düşmektedir. Rusya, 1920'lerin başından itibaren tehdit olarak algılanırken, İtalya aynı tarihlerde yalnızca rahatsızlık kaynağı olmuş, kendisinden İngiltere'nin tehdit algılanması 1935'ten sonra güçlenmiştir. 1930'ların başlarına kadar iyi ilişkiler içinde olduğu Japonya, söz konusu on yılın sonunda potansiyel düşman haline gelmişti. Almanya ise 1935'e kadar ciddi bir tehdit haline gelmemiş, 1930'ların sonunda ise bilindiği gibi en büyük tehdidi oluşturan o olmuştur. (Farmer, A.g.e., s.3-6, 162-164.)

⁹ Baskın Oran, "Kurtuluş Yılları 1919-1923 -Uluslararası Ortam ve Dinamikler", **Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, Ed. Baskın Oran, 2c., 1 bsk., C:I, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001, ss.97-109, s.98-99.

¹⁰ Büyük bir nüfusa sahip olması ve dolayısıyla büyük bir de ticaret potansiyeline sahip olmasından dolayı İmparatorluğun en kıymetli bölgesi olarak görülmesi anlamındadır.

¹¹ Farmer, A.g.e., s.3-6, 162-164.

¹² Oral Sander, **Siyasi Tarih:1918-1994**, 2 Cilt, 11. Baskı, Cilt:2, İmge Kitabevi, Ankara, 2003, s.14

Doğu Avrupa ile Yakın Doğu'daki karışıklıklar gibi temel sorunlarının bulunduğunu da belirtmek gerekir.

b-İki Savaş Arası Dönemde İngiliz Dış Politikasının Genel Eğilimleri, Amaçları, Uygulamaları ve Kaygıları

İki savaş arası dönemin İngiliz dış politikasının analizinde, temel hususun, İngiltere'nin ne kadar güçlü-ne kadar güçsüz olduğu, henüz dünyanın en gelişmiş ülkesi olma sıfatını başka bir ülkeye kaptırıp kaptırmadığı, veya kaçınılmaz bir "düşüş" aşamasına mı ulaştığı değil, gücünün, amaçlarını gerçekleştirme açısından yeterli olup olmadığının değerlendirme konusu olması gerektiği düşünülmektedir. Bu sebeple takip eden kısımda, öncelikle İngiliz dış politika amaçlarına değinilecektir.

Bir sonraki paragraf ve devamında ayrıntılarıyla yer verilecek olan, İngiltere'nin dönem içerisindeki amaçlarını, İngiliz dış politikasının şu gibi anahtar öğelerini akılda tutarak ele almakta fayda vardır: Öncelikle, İngiltere, Avrupa'yı pek tabii ki önemli görmekte; ancak kendisini tam anlamıyla bir Avrupa ülkesi olarak değerlendirmemektedir. Zira amacı salt kıtaya yönelik olmaktan çok küreseldir ve bir dünya gücü olarak kalması için İmparatorluğunun korunmasını şart olarak belirlemiştir. Bununla birlikte ABD ile iyi ilişkiler içinde olunması gerektiğini de düşünmektedir ki adımlarını atarken gözettiği bir başka husus da budur. Ayrıca savunma çok ön plana alınmaktadır ve bu savunma politikası, "İngiltere'nin korunması", "İmparatorluğun korunması", "ana ticaret yollarının korunması", ve "müttefikleriyle savunma alanında işbirliği için her daim istekli olunması" şeklindeki dört ana unsur üzerine oturmaktadır. Nitekim, 1919 yılında Hükümet tarafından belirlenen on yıl içinde herhangi bir büyük savaşa girmeme kuralı da savunma alanında kendini toparlama amacına yönelik olarak konmuştur. Bu hususta kara, hava ve deniz tüm kuvvetlerin her birine özel önem atfedilerek bunları geliştirmeye çalışmıştır. Ayrıca, güç dengesi sağlama, barışı koruma ve yatıştırma politikası, bu devlet açısından dönemin en belirgin politik özellikleri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Savaşın hemen ertesinde, Üç Büyükler'in (İngiltere, ABD, Fransa) amaçlarının birbirlerinden farklı olması, barışı kurma yolunda önemli bir sorun olarak değerlendirilebilir. Paris Barış Andlaşması'nın imzalanması sırasında görevde olan İngiltere Başbakanı Lloyd George'un, adil toprak bölüşümü, mütevazı tamirat borçları, yeni bir ortak güvenlik sisteminin kurulması, Almanya'nın donanması imha edilirken İngiliz deniz üstünlüğünü korumak, İmparatorluğu genişletmek, tamirat alacaklarının elde edilmesi ve Almanya'ya bir dereceye kadar hoşgörü göstermek şeklinde özetlenebilecek hedefleri bulunmakta iken; ABD'de Woodrow Wilson'un, "Ondört Nokta"yı gerçekleştirmek, self-determinasyon, Milletler Cemiyeti ideali ve ceza amaçlı önlemler alınmasının önlenmesi gibi öncelikleri; son olarak Fransa Başbakanı Georges Clemenceau'nun ise Almanya'yı cezalandırmak ve Alman gücünün bastırılması ve azaltılması yolu ile Fransa'nın güvenliğinin garanti altına alınması gibi, diğer iki devletle birebir örtüştüğü söylenemeyecek kaygılarının ön planda olduğu görülmektedir.¹³ Nitekim Paris Barış Konferansı'nda, İngiltere'nin, uzlaşma için

¹³ Paul Hayes, **Modern British Foreign Policy -The Twentieth Century-**, Adam & Charles Black, London, 1978, s.204-208.

ABD ile Fransa'nın arasında arabuluculuğa benzer bir rol üstlendiği de söylenebilecektir.

Her ne kadar Lloyd George, 1918 seçim kampanyasında, İngiliz halkının Alman karşıtı hislerine hitap edebilmek adına, bu ülkenin, sebep olduğu tüm zararları imkânlarının sonuna kadar ödemesini beklediğini ilan etmiş ve Alman militarizmini yok etme ve hatta Kaizer Wilhelm'in asılması taleplerini desteklemiş olsa da, Alman halkı ile yönetim katı arasında bir ayırım yaptığı, ve -Almanya artık parlamenter rejim ile yönetildiğine göre-, geçmiş dönemin yöneticilerinin hatalarını halka yüklemenin yanlış olduğunu düşündüğü de belirtilmektedir. Dolayısıyla, bir yandan küstürülmüş bir Almanya'nın yaratacağı potansiyel bir tehlikenin farkında olması, hem de bunun, Almanya'yı Bolşeviklere itmeye sebep olmasından çekinmesi dolayısıyla, iç politikada (Almanya'ya karşı) yaptığı sert seslenişine rağmen, gerçekte yumuşak bir politika uygulama düşüncesinde olduğu söylenebilir, ki İngiltere'nin bu politika anlayışı, geniş anlamında iki savaş arası dönemde İngiliz dış politikasının tüm boyutlarını kapsayabilecek şekilde kullanılabilir olan yatıştırma (*appeasement*)¹⁴ politikası kapsamında tekrar ele alınacaktır.

İngiltere'nin anti-revizyonist politikasının, bu ana politika kapsamında belirlemiş olduğu temel hedeflerinin ve bu politikasını uygulamaya yönelik çabalarının şunlar olduğu söylenebilir: Uzak Doğu'daki üstünlüğünü korumak; (Alman ekonomisinin düzelmesinin genel Avrupa ekonomisini de sağlığına kavuşturacağını farz etmesi [sebebiyle], ve yine Almanya'nın, tamirat borçlarını öderken düştüğü ekonomik zorluğun, O'nu İngiliz mallarını satın almaktan alıkoyacak dereceye varmasını engellemek istemesi sebebiyle¹⁵) Alman ekonomisinin belli bir seviyede tutulmasını sağlamak ve Almanya ile uzlaşmazlık düzeyinin Almanya'nın Bolşevizm ile yakınlaşacak dereceye gelmesine izin vermemek; ileride muhakkak güçlenecek olan Almanya'nın genişleme emellerini doğuya doğru yayılarak doyurmak, bu yolla ve ayrıca, Bolşevizmin de gerektiği zaman Alman sınırında durdurulmasının önünü açacak bir zemin yaratmak¹⁶; Avrupa'da tek bir devletin hegemonya kurmasını önlemek ve bunun için özellikle Fransa'nın güçlenmesinin engellenmesine çalışmak¹⁷; İstanbul ve Çanakkale Boğazlarından serbest geçiş hakkını garantilemek ve Orta Doğu'da kendi egemenliğini güçlendirerek Orta Doğu petrolerini ve Akdeniz imparatorluk yollarını denetim altına almak.¹⁸

¹⁴ Yatıştırma politikası, genel anlamının yanısıra spesifik anlamında ise Neville Chamberlain'in 1937-1938 yıllarında Nazi Almanyası'na, İtalya ve Japonya'ya karşı uygulamış olduğu politikayı tanımlamak için kullanılmaktadır. "Dar" ve "geniş" olarak kullanımının yanısıra, bir dönemler Baldwin'in uyguladığı yatıştırma politikasını "pasif yatıştırma", Chamberlain'inkine ise "aktif yatıştırma" dendiği belirtilmelidir. Terminolojideki bu farklılığın sebebi, iki liderin uygulama biçimlerinden kaynaklanmaktadır. Baldwin olaylara tepkisel davranırken, Chamberlain muhtemel sorunları ortaya çıkmadan çözmeye çabalamıştır.

¹⁵ Almanya, İngiltere için 1913'ten beri mallarını satabileceği bir pazar idi ve İngiltere bu pazarın zayıflamasını istememekteydi.

¹⁶ İngiltere için dönemin başlarında Komünizm, Nazi Almanya'sından daha büyük bir tehlike olarak görüldüğünden, savaş sonrası üzerinde esas durulması gereken sorununun Bolşevizm ile savaşım olduğu düşünülmektedir. İngiltere'nin, Nazi Almanyası ile Bolşevik Sovyetler'i "birbirine kırdırmak" yönünde izlediği siyasetin, "bir taşla iki kuş vurmak" çabası ile izah edilebilir olduğu ifade edilebilir.

¹⁷ Hayes, A.g.e., s.194

¹⁸ Murat Sarıca, **Birinci Dünya Savaşından Sonra Avrupa'da Barışı Kurma ve Sürdürme Çabaları (1919-1929)**, İÜ SBF, İstanbul, 1982, s.153

Ancak son sayılan husus olan Orta Doğu bölgesini doğrudan denetim altında tutmaya İngilizler'in gücü yetmeyeceği gibi, bölgeyi doğrudan denetlemeye gerek de duymamaktaydılar. İstanbul'da Boğazlar üzerinde, ayakta kalabilmek için kendisine bağımlı, küçük, güçsüz bir Osmanlı Hanedanlığı, Batı Anadolu'da Yunanistan, Anadolu'da Kürt ve Ermeni devletleri, güneyde ise Arap şeyhlikleri yoluyla bölgede denetim sağlamak istemekteydiler. Ancak bunun önünde Fransa ile rekabet içinde bulunması ile Arapları Osmanlı Devleti'ne karşı ayaklandırmak için büyük Arap Krallığı sözü vermiş olması gibi birtakım güçlükler bulunmaktaydı.¹⁹

Orta Doğu ile ilgili gelişmelerin, Türkiye'nin yakın çevresini de ilgilendirmesi sebebiyle biraz daha üzerinde durmak yararlı olacaktır.²⁰ İngiltere'nin Doğu siyasetinin üç temel esastan oluştuğu söylenebilir: Birinci Dünya Savaşı'nda Müttefikler arasında yapılan gizli andlaşmalara göre İngiltere, İstanbul ve Boğazları Rusya'ya bırakmak yükümlülüğü altındaydı. Ancak Bolşevik İhtilâli'nin ardından hem Süveyş ve Hindistan'a giden yolları korumak, hem de yeni kazandığı toprakların güvenliğini sağlamak için kendisini Rusya'nın tek varisi ilan ederek bu bölgeyi ele geçirmeye,²¹ hatta Rusya'yı Anadolu'dan uzak tutarak bölgeye Bolşevik etkisini engellemeye çabaladığı söylenebilir.²² Buna yönelik olarak, Kırım'da, Gürcistan'da ve Azerbaycan'da Bolşeviklere karşı hareketleri desteklemiş, bu güçlerden oluşturulan duvar ile Sovyetler-Mustafa Kemal liderliğindeki Anadolu hareketi arasındaki dayanışmanın yok edilerek Anadolu hareketinin desteksiz kalmasına çalıştığı gibi, Bolşeviklerin de güneyden kuşatılmasını sağlama doğrultusunda hareket etmiştir.²³ Diğer yandan, Başbakan Lloyd George, 5 Ocak 1918'de, "ne İstanbul'u, ne de esas halkı Türk olan Anadolu ve Trakya'yı Türkiye'nin elinden almak istemediğini" beyan etmiş olmasına rağmen hatırlamak gerekir ki bu beyan, henüz savaş sürüyorken yapılmıştır ve Osmanlı İmparatorluğu'nun bölüşülmesine ilişkin savaş sırasında yapılan gizli andlaşmaların, savaştan çekilen SSCB tarafından yayınlanması dolayısıyla İngiltere, bu andlaşmaların emperyalist karakterini örtmek amacıyla bu şekilde bir söylem geliştirmiştir. Nitekim, 18 Kasım 1918'de Dışişleri Bakan Yardımcısı Lord Cecil, "Bugüne kadar İstanbul'da hüküm sürmüş olan kötü kuvvetleri egemen olmakta devam ettiremeyiz. Türkiye Hükümeti, kendisine tâbi ırkları idareden tamamen aciz olduğunu göstermiştir. Hayatı sona eriyor... İngiliz Hükümeti'nin gayesi, tâbi milletlerin, Ermeniler, Kürtler, Araplar, Rumlar ve Yahudilerin kurtarılmasıdır." ifadelerini kullanarak gerçek niyetini açıklamıştır.²⁴

Mekke Şerifi Hüseyin ile İngilizler arasında Kasım 1915 tarihinde yapılan andlaşmaya

¹⁹ İlhan Uzgel, Ömer Kürkçüoğlu, "Kurtuluş Yılları 1919-1923 –İngiltere'yle İlişkiler", **Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, Ed. Baskın Oran, 2 Cilt, 1. Baskı, Cilt:I, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001, ss.139-147, s.139-140.

²⁰ Bkz. Cengiz Dönmez, "XX. Yüzyıl Başlarında İngiltere'nin Orta Doğu Politikası ve Bunun Milli Mücadeleye Etkileri", Çevrimiçi: http://w3.gazi.edu.tr/web/cdonmez/html/body_makale-6.html.

²¹ Reşat Sagay, **Milletlerarası Önemli Meseleler**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 1972, s. 155.

²² Faruk Sönmezoğlu, "Kurtuluş Savaşı Dönemi Diplomasisi", **Türk Dış Politikasının Analizi**, Der.Faruk Sönmezoğlu, 3.Basım, Der Yayınları, İstanbul, 2004, ss.83-98, s.92.

²³ A.e., s. 92

²⁴ Sagay, A.g.e., s. 155-156.

göre, Osmanlı Devleti savaştan yenik çıkınca, Şerif Hüseyin, Lübnan hariç Arap yarımadası, Suriye ve Irak'ı içine alan bir devletin başına geçecekti.²⁵ Ancak İngilizler, bunun hemen ertesinde Aralık 1915'te, Necd Emiri İbni Suud ile anlaşarak daha önce Şerif Hüseyin'in egemenliğini tanıdığı bölgede bu kez de Necd Emiri'nin egemenliğini tanıdı. Bunların üzerine, Araplarla yapılan önceki andlaşmalara aykırı olan, Orta Doğu'yu Fransa ile paylaşan Sykes-Picot Andlaşması yapılmış, bu andlaşma Bolşevikler tarafından açıklanınca Araplar tarafından İngilizlerin gerçek yüzleri öğrenilmiş olmuştur.²⁶ Şu halde, büyük bir Arap Krallığı'nın kurulamamasının yanısıra, Kürt ve Ermeni devletleri sözlerinin de yerine getirilememesi ve Balfour Deklarasyonu'nun açıklanması, bölge halkları arasında hayal kırıklığına yol açarak İngiltere'nin Orta Doğu denetimini zorlaştırmıştır.²⁷

Dönemin İngiliz Doğu siyasetinde, ikinci olarak, çok sayıda Müslüman sömürgeleri sebebiyle kendisini "en büyük İslam devleti" olarak addeden İngiltere, tehdit algıladığı Hilâfet kurumunu, önceleri (Panislamizm politikası bağlamında hilafeti kendi vesayeti altında bulunan bir Arap devletine geçirmeye çabalayarak) denetim altında bulundurmaya çalışmış, ancak zaman içinde bu kurumu bütünüyle ortadan kaldırma yoluna girişmiştir.²⁸

İngiltere, üçüncü ve son olarak ise, Afrika'daki İngiliz topraklarıyla Asya'dakileri bir bütün olarak birleştirmek istemektedir.²⁹ Güney Afrika'yı Akdeniz'e, Hindistan'ın Akdeniz, Süveyş, Ümit Burnu deniz yollarından başka Filistin, İran ve Irak'tan geçecek bir kara yolu oluşturarak bağlamak amaç sayılabilir. Bunun için, bölgede kendine yakın devlet/devletlerin varlığı gerekli görülüyordu. Ancak İngiltere'de bu amaç üzerinde herkes ortak fikirde olmakla birlikte bunun nasıl gerçekleşeceğine ilişkin görüşler muhtelifti. Lloyd George bölgede "Büyük Yunanistan"ı tesis etmeyi hayal ederken, Muhafazakârlar ve stratejik bir bakış açısına sahip olan ordu, Yunanistan'ı Anadolu'ya yönlendirmenin, Anadolu Hareketi'nin SSCB'ye yaklaşmasına sebep olacağını, ayrıca Yunanistan'ın bölgenin tümünü denetim altına alabilecek güçte olmamasından dolayı Anadolu'da İngiltere'ye uzak, SSCB etkisine açık devletler oluşmasına yol açacağını ifade etmekteydiler.³⁰

Benzer şekilde, sözü edilen bu tür zorluklara ilişkin olarak siyasette getirilen çözüm yolları da farklı olmuştur. Bu konudaki görüş ayrılıklarının politikaya şu şekilde yansımış olduğu söylenebilir: İşçi Partisi, Milletler Cemiyeti'ne ve sorunların uluslararası alanda çözülebileceğine daha çok inanmış, SSCB ile daha uyumlu bir çizgiyi düşlemiş, ve uluslararası silahsızlanmaya daha çok önem vermiş; diğer yanda 1919-1939 döneminin

²⁵ Bkz. Yılmaz Altuğ, Çin, Vietnam, Çekoslovakya ve Orta-Doğu Sorunları, Sermet Matbaası, İstanbul, 1970, s.265-273.

²⁶ Murat Sarıca, **Siyasal Tarih**, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1980, s.296-297.

²⁷ İlhan Uzgel, Ömer Kürkçüoğlu, **A.g.e.**, s.139-140.

²⁸ Sönmezoğlu, **A.g.e.**, s.92.

²⁹ Sagay, **A.g.e.**, s.156.

³⁰ Sönmezoğlu, **A.g.e.**, s.93. Nitekim Yunanista'da iktidar değişikliği başta olmak üzere değişen şartlar Lloyd George'u bu hedefinden uzaklaştırmıştır.

çoğunda iktidarda olan Muhafazakâr Parti, meselelerin hallini, ülkenin dış ilişkilerinde tamamen ittifaklar oluşturma ve ortak hareket etme yoluna gitmeden sağlama yolunu benimsemiştir. Diğer yandan Muhafazakâr Parti içinde de bölünmeler söz konusu olmuş, ancak çoğunluk yine de aynı safta yer almıştır. Ancak, belirtilmelidir ki her ne kadar bu tür farklılıklar olsa da, her iki partinin iktidar döneminde de benzer politikalar sürdürülmüştür.³¹

Sonuç olarak, İngiltere'nin, 1871-1914 devresinde uluslararası işbirliğinin önemini anlamış olduğu, Birinci Dünya Savaşı sonrasındaki temel politika zeminini da bunu yansıtacak şekilde düzenlediği ifade edilebilir.³² Gerçekten de, bu ülkenin, Avrupa barışının 1914'te bozulmasının temel nedeni olarak katı ittifaklar sistemini ve kesin askerî planlamaları görmesi sebebiyle, bu dönem boyunca kendisinin de bu tür ittifaklara girmekten her fırsatta kaçındığı anlaşılmaktadır. Zira bu durum İngiltere için güç dengesinin korunmasını gerektiren bir zorunluluk olarak ortaya çıkmaktaydı. Nitekim, 1920-1930'larda, Birinci Dünya Savaşı'na giden yolun benzerinin bir daha yaşanmaması için Fransa ile bir bağın kurulmasına özen gösterilmiştir. Tabii bu durumun bir sonucu olarak, Fransa, Almanya'ya karşı yalnız kalmış ve özellikle de 1935-1938 yılları arasında diğer Avrupa devletlerinden de destek bulamadığı için Hitler'e ödünler vermek durumunda kalmıştır.³³ Bu durum, ileride değinilecek yatıştırma politikasının bir parçası olduğu gibi, Fransa ile de uyumsuzluğun sebeplerinden birini oluşturmuştur. İngiltere'nin bir diğer kaygısı da, güçler dengesi politikasının da amaçladığı, barışın korunması idi. Nitekim, "barış", ulusal çıkarların en önemlisi olarak görülmekteydi.³⁴ Dolayısıyla, barışı korumaya yönelik çabaları da aslında -bazı yazarların iddia ettiği gibi birtakım hümanist ve "ulvî" değerler adına değil- doğrudan doğruya gerçekçi ve pragmatist bir politika çizgisinde ulusal çıkar olarak belirlediği amaçlara hizmet edecek çabalar olarak değerlendirilmeye değerli söylenebilir.

Çalışmada buraya kadar, iki savaş arası dönemde İngiltere'nin genel dış politika yapısı konusunda dikkate değer görülen hususlar hakkında bir özet yapılmış; bu devletin, Birinci Dünya Savaşı'nın hemen ertesindeki görünümü, iki savaş arası dönem içerisindeki genel eğilimleri, amaçları, uygulamaları ve kaygılarına ilişkin vaziyeti ele alınmıştır. Bu noktadan itibaren, bu genel hususlardan daha özele inilerek iki savaş arası dilim, 1919-1931, 1931-1936, 1937-1938 ve 1939 dönemleri olmak üzere çeşitli alt evrelerde ele alınacaktır.

2. İki Savaş Arası Dönemde İngiliz Dış Politikasında Alt-Dönemler

İki savaş arası dönemde İngiliz dış politikasında alt-dönemler, yukarıda da belirtilmiş olduğu gibi 1919-1931, 1931-1936, 1937-1938 ve 1939 alt-dönemleri şeklinde tespit edilmiştir.

³¹ Farmer, A.g.e.,s.11

³² Maurice Bruce, *British Foreign Policy –Isolation or Intervention?-,* yy., Thomas Nelson and Sons, 1939, s. 125.

³³ Sander, A.g.e., s.49

³⁴ Farmer, A.g.e s.61-64

a. 1919-1931 Dönemi İngiliz Dış Politikası:

1919-1931 dönemi boyunca uluslararası alandaki *status quo*'ya ciddi bir karşıtlık ortaya çıkmamış/çıkamamış ve bu sebeple de ciddi bir savaş tehdidi ile karşılaşılmanın olmasına rağmen, İngiliz dış politikası çeşitli sorunlar yaşamış ve bu sorunlarla çeşitli düzeylerde başarı göstererek baş etmeye çabalamıştır. 1919-1922 arasında Başbakan Lloyd George'un, dış politikada bazen agresif de olacak şekilde öncü bir rol oynadığı, dışişleri bakanlarının ise geri planda kaldıkları görülmektedir. Öte yandan, 1922'ye yaklaşan zamanlar, İngiliz dış politikasının, tarihinde hiç olmadığı kadar bir yanlış bilgilendirme (*dezenformasyon*) ve duruma hazırsızlık içerisinde olduğu bir döneme denk gelmektedir ki bir anlamda savaş-sonrası dünyasının "hızına" ilişkin bir uyum sağlama sorunu olarak da değerlendirilebilecektir.³⁵ Lloyd George'un halefleri Bonar Law, Stanley Baldwin ve Ramsay MacDonald'ın ise, temel amaçlardan sapmaksızın daha sakin ve yatıştırıcı bir yol izledikleri görülmüştür. Bu başbakanlar içerideki ekonomik ve sosyal sorunlardan dolayı dışarıda maceracı bir tutumdan uzak durmuşlar, pasif bir dış politikaya yönelmişlerdir. Hatta Baldwin'in, Dışişleri Bakanı Austin Chamberlain'e gereğinden fazla sorumluluk verdiği söylenmektedir.

Bu dönem itibarıyla üzerinde durulacak olan konular; İngiliz-Sovyet, İngiliz-İtalyan ilişkileri, Almanya sorunu, Milletler Cemiyeti ve silahsızlanma olarak karşımıza çıkmaktadır.³⁶ Konuya arka plan oluşturması adına ve konuların detaylarını ele almaksızın doğrudan ve yalnızca İngiltere'nin bu olaylara olan tepkisini ele alabilmek için, bu dönemin ilgili olaylarını da sıralamanın faydalı olacağı düşünülmektedir: Şubat 1922'de Washington Deniz Silahlarının Sınırlandırılması Andlaşması imzalanmış; Ekim 1922'de Lloyd George başbakanlık görevinden ayrılmış, yerine Bonar Law geçmiş ve aynı ay içerisinde İtalya'da Mussolini iktidarı ele geçirmiştir. Ocak 1923'te Alman ve Belçika birlikleri Almanya'nın Ruhr bölgesini işgal etmişler; Mayıs'ta Law'un istifası üzerine yerine Baldwin Başbakanlığa gelmiş; Aralık ayındaki genel seçimler sonucunda ise İşçi Partisi lideri MacDonald Başbakan olmuştur. 1924 yılının Şubat'ında İngiltere Sovyetler Birliği'ni tanımış, aynı yılın Ekim'inde ise yine genel seçimler sonucunda bu kez de Muhafazakâr Baldwin Başbakanlığa gelmiştir. 1925 yılında Locarno Konferansı yapılmış, 1926 yılında Almanya Milletler Cemiyeti'ne üye olmuş, 1929 yılının Mayıs ayında yine genel seçimler sonucunda MacDonald bir kez daha Başbakan olmuştur. Yukarıda sözü edilen sorunlar ve dönemin İngiliz politikasına ışık tutacak hususlar aşağıda daha detaylı şekilde ele alınmaktadır.

1919-1931 dönemde İngiliz-Rus ilişkilerine bakılacak olursa; Bolşevik Devrimine, Çar II. Nikola'nın tahttan inmesine İngiltere'nin tepkisinin olumlu olduğu, ancak Kasım 1917'de Lenin ve Bolşeviklerin iktidarı ele geçirmesinin daha katı bir tepkiyle karşılandığı söylenebilir. Sovyet Rusya'nın, özellikle de Brest-Litovsk Andlaşması'nda Almanya ile barış yapmasıyla Almanya'nın tüm kuvvetlerini Batı cephesine toplamasına

³⁵ Hayes, A.g.e., s.219.

³⁶ Her ne kadar Paris Barış Andlaşması tartışmalar yaratmış ve ana konumuz olan iki savaş arası dönem ilişkilerinin (özellikle de İngiliz-Alman ve İngiliz-Fransız) temelini atmış olsa da bu tartışmalara çalışmada yer verilmemektedir.

imkân sağlamasından sonra İngiliz kamuoyunun Sovyetler'e karşı düşmanca tavrının belirginleştiği görülmektedir. İngiltere'de çoğu Muhafazakâr ve Liberalin de Lenin'e karşı olduğunu ve hatta iç savaş sırasında İngiliz birliklerinin Lenin ve Kızıl Ordu'ya karşı "Beyaz" güçler tarafına destek verdikleri bilinmektedir. Hatta 1918'in Mart ayında Rusya'nın kuzeyindeki Murmansk ve Arkangelsk'te, kendileri tarafından gönderilen cephanenin Bolşeviklerin eline geçmesini önlemek adına birlik gönderilmiştir.³⁷ Bunun sebepleri arasında Bolşevik rejimi devrilirse Rusya'nın Almanya'ya karşı yeniden savaşa girebileceği ve dolayısıyla Alman yenilgisinin daha kolay olacağı düşüncesi de bulunmaktadır.³⁸ Ancak tabii 1919 yılının sonuna gelindiğinde Bolşevikler ülke çapında kontrolü ele geçirmiş olduklarından İngiliz kuvvetleri de çekilmiştir. 1920-1921 dönemine gelindiğinde, Bolşeviklerin niyetlerinden duyulan endişeden ve/veya Hindistan, Afganistan, İran gibi bölgelerde Rus ajanlarının İngiliz-karşıtı hareketleri ateşledikleri düşüncesinden dolayı Sovyetler'i dışlama politikasının sürdürülmesi gerektiğini düşünenler olduğu gibi; Başbakan MacDonald'ın da bir önceki dönem Lloyd George'dan pek farklı düşünmemekle beraber, Rusya ile ticaret ilişkisine girilmesinin, zor kullanma yoluyla müdahaleden daha etkin bir yumuşamaya yol açacağı görüşünde olduğu görülmektedir. Nitekim, 1920 yılından sonraki Sovyet-İngiliz ilişkileri, İngiltere'deki yönetimin hangi Partide olduğuna (Muhafazakâr Parti, İşçi Partisi'nden çok daha az ilişki kurmak eğiliminde idi) ve Sovyet amaçlarındaki birtakım değişikliklere bağlı olarak değişim göstermiştir. Ancak SSCB'nin, Almanya ile Rapollo Andlaşması'nı imzalaması, İngiltere'nin korkularının çok da yersiz olmadığını göstergesi şeklinde değerlendirilmiştir.³⁹ Yine 1919-1931 döneminde ne Mussolini, ne faşizm, korkulduğu kadar ciddi bir tehdit yaratmamış, hatta Lloyd George ve Churchill de dâhil olmak üzere bazı siyasetçiler Mussolini'nin İtalya'daki "başarısına" karşı hayranlıklarını dile getirmişlerdir.⁴⁰

Bu dönemdeki (1919-1931) İngiliz dış politikasının SSCB ve İtalya'ya bakışını kısaca bu şekilde ele aldıktan sonra, aynı dönemdeki İngiliz dış politikasının temel konusu olan Almanya sorusuna daha yakından bakmak gerektiği düşünülmektedir. Bu soruda İngiliz dış ilişkileri bağlamında gözetilmesi gereken bir diğer husus da Fransa'nın Almanya'ya bakışı olacaktır. Fransa'nın, kendisinden iki kat fazla bir nüfusa ve dört kat büyük bir ağır sanayiye sahip olan Almanya'ya yönelik politikası, Versailles Andlaşması'nın katı bir şekilde uygulanmasını gerektirmekteydi. Oysa İngiltere, yukarıda ayrıntıları belirtilmiş olan temel gerekçeleri dolayısıyla savaşın açtığı yaraları sarmak ve Versailles Andlaşması'nın haksızlık yarattığını düşünerek bunların giderilmesi gerektiğini savunmaktaydı.⁴¹ Nitekim, Fransa'nın İngiltere'ye yönelik sıkı askerî ittifak arayışları bu nedenle İngiltere tarafından kabul görmemiştir. Bunda; Fransa, Almanya'nın tekrar kendini toparlamasından ne kadar çekiniyorsa İngiltere'nin de Fransa'nın Avrupa'da potansiyel hâkimiyetinden en az o denli çekinmesi, ve Andlaşma'da bir revizyon yapılmamasının

³⁷ Farmer, A.g.e., s.39

³⁸ Sander, A.g.e, s. 28.

³⁹ Hayes, A.g.e, s.195-199.

⁴⁰ Farmer, A.g.e s.39-45.

⁴¹ Sander, A.g.e, s. 50

ve Almanya'nın dışlamasının barışın sonunu getireceği fikrinin yaygın olması da etken olarak sayılabilir. Oysa İngiltere'nin, Fransa ile ittifaka girmeyi kabul etmiş olmasının, Fransa'yı da daha uzlaşmacı bir tavır içine çekeceğini, geçmiş bir ihtimal olarak birçok yazar ifade etmektedir.

Hitler'in üç aşamalı politikasının Versailles Andlaşması'nın kısıtlamalarından kurtulması ve Almanya dışında yaşayan Almanların Almanya sınırları içine alınması yoluyla tek millet tek devlet (*ein folk ein reich*) ilkesinin sağlanması olan ilk iki aşaması, somut ve sınırlı uygulamalardan oluştuğu için, ve örneğin (İngiltere) içinde Alman azınlık unsurunun bulunmaması veya Versailles Andlaşması'nın ihlali ile topraklarının işgalinin söz konusu olmayacak olması gibi nedenlerle, İngiltere tarafından itiraz görmemiştir.⁴² Bununla birlikte İngiltere; Almanya'nın silahsızlanma gibi yükümlülüklerini ihlâl etmesi üzerine Fransa'nın 1920 ve 1921 yıllarında Almanya'nın bazı bölgelerini işgal etmesine karşı çıkmıştır. Benzer şekilde, 1923 yılında, Fransa, işletme yoluyla tamirat borcunu kendisi toplamayı planlayarak Almanya'nın Ruhr bölgesini işgal ettiğinde de İngiliz hükümeti tepkili davranmıştır. 1925 tarihli Locarno Andlaşması'nın kısa bir süre için Fransız-Alman yakınlaşmasını getirmesi, iki savaş arası dönemin en istikrarlı yıllarını teşkil etmiştir. Bu andlaşma ile Almanya-Fransa ve Almanya-Belçika sınırları ve Ren bölgesinin silahtan arındırıldığı güvence altına alınmış, İngiltere'nin ise, Almanya'nın Belçika ve Fransa'ya saldırması durumunda bu ülkelere askerî yardım yapması kararlaştırılmıştır. Ancak, Almanya'nın doğu sınırları konusunda aynı güvenceyi vermemesi ve İngiltere'nin de Çekoslovakya ve Polonya'ya bir saldırı olması durumunda benzer bir yardımı taahhüt etmemesi, ileride Almanya'yı doğu sınırları konusunda daha rahat ve korkusuz davranması için cesaretlendirmiş olabilir. Ancak, Almanya'nın amaçlarından hiçbir zaman vazgeçmiş olmaması, öte yandan Fransa'nın Almanya'ya karşı duyduğu güvensizliğinin devam etmesi, diğer bir deyişle, süregiden Fransız-Alman düşmanlığı, İngiltere ve Fransa'nın, özellikle de Almanya'ya ilişkin görüş ayrılıkları 1930'da düzenin sonunu getirmiştir.⁴³ Yine, dönemin İngiliz dış politikasını anlamak açısından önemli bir diğer husus, Milletler Cemiyeti'ne ilişkin bakışıdır. Nitekim, İngiltere'nin, diğer devletlerin de olduğu gibi, Milletler Cemiyeti'ne yaklaşımı, onun genel politikalarının da bir yansıması olma özelliği taşımaktadır. İngiltere'nin Milletler Cemiyeti'ne yönelik tutumu ele alınırken sözü edilebilecek bir husus da Fransa'nın Milletler Cemiyeti'ne bakışıdır ki bu, iki devlet arasındaki genel politika ayrımının ve fikir uyuşmazlığının bir yansıması olarak ortaya çıkmaktadır. Bu sebeple, bu iki devletin görüşlerine kısaca karşılaştırmalı olarak yer verilecektir.

Fransızlar'ın, Milletler Cemiyeti'ni hâl-i hazırda ve potansiyel olarak güçlü devletlere karşı zayıf olanları korumanın bir aracı olarak görmeleri sebebiyle sürekli olarak Milletler Cemiyeti çerçevesinde bir Uluslararası Ordu'nun gereği üzerinde durdukları bilinmektedir. Bu aynı zamanda, Fransa'nın, Milletler Cemiyeti'ni Almanya'nın yeni bir saldırı ihtimaline karşı koruyucu olarak gördüğüne de işaret etmektedir. Öte yandan, İngilizlerin tutumu bütünüyle farklı olmuştur. Zira onlar, Fransızların aksine, savaşı,

⁴² A.e s. 46

⁴³ A.e., s.33-34

düşmana karşı ülkenin savunulmasının aşamalarından biri olarak değil, “normal”in dışına çıkan bir sıradışılık olarak gördüklerinden ve Almanya tarafından “birgün tekrar işgal edilebilme” korkusu taşımadıklarından bu devleti yalnızca savaş sonrası bir pazar müşterisi olarak görerek zayıf ve zararsız tutmakta herhangi bir gerekçe ve yarar görmemişlerdir. Böylece İngiltere’nin; Milletler Cemiyeti’ni de Almanya’nın sisteme entegre olmasını sağlayacak bir araç olarak addederek bu kurumun, Fransa’nın istediği gibi muhakkak ve sadece yaptırımlar yoluyla değil, caydırıcılık, uzlaşma ve işbirliği alışkanlığı yaratmak suretiyle barışı ve düzeni sağlaması fonksiyonunu öne çıkartmış olduğu görülmektedir.⁴⁴

Yine bu alt-dönemde İngiliz dış politikası açısından önemli bir başka husus, İngiltere’deki silahsızlanma eğilimidir. Buna örnek olarak 1922 Washington Deniz Silahlarının Sınırlandırılması Konferansı verilebilir. Bu konferans sonucunda imzalanan andlaşmanın bu çalışmanın konusu açısından en büyük önemi, İngiltere’nin Trafalgar zaferinden beri sürdürdüğü 117 yıllık rakipsiz ve tartışmasız deniz üstünlüğünün ABD ile paylaşılması olmuştur. Yine bu bağlamda, Fransız Dışişleri Bakanı Aristide Briand ile ABD Dışişleri Bakanı Frank B. Kellogg arasında 1928 yılında yapılan ve daha sonra genişleyen, savaşı ulusal politikanın bir aracı olmaktan çıkarma yükümlülüğü getiren Briand-Kellogg Paketi’nin ise (Paris Paketi) İngiltere ile Fransa’nın samimiyetten uzak oluşları dolayısıyla pek uzun ömürlü olmadığı görülmüştür.⁴⁵

1919-31 döneminin İngiltere açısından önemli öğelerine ve diğer büyük güçlerle olan ilişkilerini yönlendiren temel unsurlara değindikten sonra; aşağıda, bir sonraki evre, 1931-1936 evresi ile devam edilecektir.

b. 1931-1936 Dönemi İngiliz Dış Politikası

1931-1936 seneleri arasında İngiliz dış politikasında, Almanya, İtalya ve Japonya temelli sorunlar yaşanmış; dönem içerisinde Winston Churchill tarafından, dönemden sonra ise günümüze kadar birçok tarihçi tarafından olumsuz olarak eleştirilen bir dış politika izlendiğine şahit olunmuştur. Söz konusu eleştiriler, İngiltere’nin Japon militarizmine, Mussolini’ye ve Hitler’e karşı daha sert önlemler almış olması gerektiği ile ilgilidir. Çalışmanın takip eden kısmında; ekonomik bunalım ve silahsızlanma, 1931-1933 arasında Japonya, 1933-1935 arasında Almanya ve 1935-1936 arasında İtalya sorunları ile Ren bölgesinin işgali, İspanya İç Savaşı ve silahlanma konularına değinilerek İngiltere’nin politikasının, eleştirilen bir noktaya nasıl bir zihniyet içerisinde ulaştığının anlaşılmasına çalışılacaktır. Yine, İngiliz dış politikasını yönlendiren gelişmeler olmaları bağlamında bu dönemin bilançosu şu şekilde özetlenebilir: 1931 Ağustos’unda Ulusal Hükümet kurulmuş; aynı yılın Eylül ayında Japon birlikleri Mançurya’da askerî operasyona başlamış, 1932 Şubat’ında İngiltere’de Gümrükler Kanunu çıkarılmış; 1933 Ocak ayında Hitler Şansölye olmuş ve Ekim ayında Almanya, Cenevre Silahsızlanma Konferansı ile Milletler Cemiyeti’nden çıkmıştır. 1935 Mart’ında Hitler silahlandığını ilan etmiş, Nisan ayında Stresa Cephesi kurulmuş, Haziran’da İngiliz-Alman Deniz Silahları Sözleşmesi imzalanmış ve Ekim’de ise İtalya Habeşistan’ı işgal etmiştir. 1936 yılına gelindiğinde

⁴⁴ Bruce, A.g.e, s. 130-131.

⁴⁵ Sander, A.g.e s.37-37-39.

Alman birlikleri Ren bölgesini tekrar işgale girişmiş, Temmuz ayında ise İspanya İç Savaşı çıkmıştır.

1930'ların başlarında, her ne kadar sorunların varlığı fark edilse de, bunlar tehlike yaratacak boyutta önemli görülmemiştir. Kaldı ki İngiltere bu yıllarda; özellikle de Mançurya ve Habeşistan hadiselerinde; İtalya ve Japonya'yı bu girişimlerden vazgeçmeye ikna etmek veya zorlamak için yeterli güçte olmadığını farkına varılmıştır. 1930'ların sonuna doğru gelindikçe İngilizler, mevcut güçleri ile çeşitli amaçları arasında, amaçların uygulanabilirliği bakımından yetersizlik olduğunu daha da bariz şekilde fark etmeye başlamışlardır.⁴⁶ Uluslararası barış ve güvenliği tehdit eden bu sorunlar, en çok da 1929 Dünya Ekonomik Buhranı'nın etkisiyle karşımıza çıkmış görünmektedir. İngiltere de, dünyanın birçok yeri gibi bu çalışmada değinmeye gerek görülmeyen muhtelif şekillerde bu krizden çok ağır şekilde etkilenmiştir. İngiltere, uluslararası işbirliğinin de işe yaramayacağını düşünerek her ülke gibi kendi başının çaresine bakmaya karar vermiş; 1932 yılının başında Gümrük Kanunu'nu çıkararak kendi İmparatorluğundan gelenler hariç tüm ithalat mallarına %10 oranında vergi koyarak ekonomisini koruma çabalarına girişmiştir. Diğer yandan, savunmaya yapılan harcamaları azaltmak niyetiyle silahsızlanma çabasına giren İngiltere, *status quo*'nun devamından yana olduğundan kendi çıkarına uygun olan "ortak diplomasi"nin savaş öncesi son örneklerinden biri olarak 1932 yılı Haziran ayındaki Lozan Konferansı sonucunda, Almanya'yı, tamirat borçlarının silinmesi karşılığında Avrupa Yapılanma Fonu'na son bir ödeme yapmaya ikna etmekte rol almıştır. Ancak bu tarihlerden sonra İngiltere'nin uluslararası konumunda zayıflama meydana gelmeye başlamış; silahsızlanma, askerî harcamalardaki kısıntı ve ortak güvenliğe duyulan inanç, uluslararası iklimin İngiltere için çok daha tehditkâr olmasını getirmiş, özellikle de Japonya, Almanya ve İtalya'dan gelen tehditlere karşı daha açık ve kırılğan olmasına sebep olmuş, bunlar da önündeki sorunlara karşı hazırlıksız yakalanmasına yol açmıştır. İngiltere, Uzak Doğu'daki temel ekonomik ve siyasî amaçlarından ve hatta oradaki askerî varlığından dolayı Japonya'nın Mançurya'ya müdahalesi ile yakından ilgili idi. Çoğu İngiliz siyasetçi Japonya'yı eleştirmiş ve İngiltere kurulan kukla Mançuko Devleti'ni tanımamıştır. Öte taraftan, İngiltere'nin Japonya'ya sempatisi de yok değildi. Herşeyden önce, İngiliz-Japon ilişkileri uzun zamandır iyi gitmekteydi ve zaten iç sorunlarla uğraşan İngiltere'nin, Japonya ile savaşa girme niyeti yoktu. Japon yayılcılığının, İngiltere'nin çıkarlarına uygun olmadığı çok açık olmasına rağmen, bu, İngiltere için çok yakın bir tehdit oluşturmuyordu ve aksine belki de Çin'e doğru yayılması, Japonya'yı, İngiltere'nin çıkarlarının olduğu başka bölgelere yayılmaktan da alıkoyabilecekti. Kaldı ki, Çin'in büyük bölümünde bir kaos ortamı varken, İngiltere'ye göre Mançuko'da en azından Japon hâkimiyeti sayesinde kontrol ve düzen kurulmuştu ve hatta böylece bu bölge SSCB'ye de karşı korunmuş olacaktı. Bu sebeplerden dolayı, bu olay sırasında İngiltere'nin temel politikasının, Çin ve Japon anlaşmasını sağlamaya çalışmak olduğu görülmektedir. Sonuç olarak İngiltere, olumsuz bir sonuç ortaya çıkmamasını temenni ederek çok sınırlı önlemlerle Japonya'nın bu hareketinin kabullenilmesinin en doğru siyaset olduğunu düşünmüştür. Kısaca, Japonya'ya karşı yapılacak savunma harcamalarının da azaltılmasını sağlayacağından, Neville Chamberlain'in, Japonya ile

⁴⁶ Neilson, A.g.e., s.323.

dostane ilişkilere girmekte istekli olduğu söylenebilir. Bunların sonucu olarak, Japonya ile ilişkiler 1937 yılının başına kadar iyileşmiştir. Almanya sorununa gelinecek olursa; 1933 yılında Almanya'yı Versailles Andlaşması'nın koşullarından kurtaracağını vaad eden Adolf Hitler'in iktidara gelmesi, İngiltere'de bu hükümetin Avrupa güç dengesini bozma yönünde etki yapacağı düşünüldüğünden hoş karşılanmamış, ancak 1933-1934 yılları arasında birçok İngiliz siyasetçi Almanya'nın gizlice silahlanarak bir tehdit haline geldiğinin farkında olsa da, Japonya'nın Mançurya işgalinde olduğu gibi yakın bir tehdit algılamadıklarından acil bir önlem alınmasını gerek görmemişlerdi. Zira Almanya'nın kendisini toparlayabilmesi için henüz zamana ihtiyacı vardı; hatta bu toparlanma, İngiltere ekonomisi için de olumlu olacağından bazı kesimlerce istenmekteydi bile.⁴⁷

Almanya hakkında, çalışmanın çeşitli yerlerinde bilgiler verildiğinden, bu sorun ayrıca ele alınmayacaktır, ancak 1935 yılındaki İngiliz-Alman Deniz Silahları Andlaşması'ndan sadece burada bahsedilecektir. Bu andlaşmanın önemi, ileride bahsedeceğimiz yatıştırma politikasının ilk en önemli belirtisini ortaya çıkarmasıdır. Birinci Dünya Savaşı öncesindeki deniz silahları yarışının yeniden canlanmasından ve Almanya'nın kendisinden daha büyük bir deniz kuvveti haline gelmesinden çekinen İngiltere, bu andlaşma ile Alman deniz gücünü sınırlandırmak istemiştir. Andlaşma'ya göre Almanya, deniz gücünü İngiltere'nin %35'inin üzerine çıkarmamayı taahhüt etmiş; İngiltere ise karşılığında Almanya'nın denizaltı yapmasını kabul etmiştir. Bunun önemi; İngiltere'nin, Almanya'nın Versailles Andlaşması'nın en önemli hükümlerinden birine aykırı olarak silahlanmasına göz yummuş olmasıdır. Bu dönemden sonra, artık ortada bir Versailles sistemi kalmaması ve Almanya'nın yanısıra İtalya ve Japonya'nın da saldırgan dış politikaları, dünyayı ikinci bir büyük savaşa sürükleyecektir.⁴⁸

Yine, hem bu savaşa neden olan girişimlerden bir tanesi olarak, hem de İtalya ile ilişkiler bağlamında, İngiltere'nin, İtalya'nın 1935 Ekim'indeki Habeşistan'ı işgaline tepkisine bakalım: Habeşistan'ın, bağımsız ve Milletler Cemiyeti'ne üye bir devlet olarak bu girişim karşısında Milletler Cemiyeti'ne başvurması, İngiltere ile Fransa'yı zor bir tercih yapmak durumunda bırakmıştı. Zira Habeşistan bir yandan onların çıkarlarına tarihsel olarak uygun davranmıyordu, İngiltere'nin Milletler Cemiyeti Misak'ından kaynaklanan yükümlülükleri vardı ve İngiliz kamuoyu da İtalyan işgaline karşıydı. Öte taraftan ise, İngiltere'nin –her ne kadar Akdeniz imparatorluk yolu, Süveyş Kanalı'nın Akdeniz ve Kızıldeniz'deki çıkış kapıları açısından önemliyse de– bu ülke üzerinde büyük ekonomik ve sosyal çıkarları yoktu ve bölgede İtalya'ya karşı girişilecek bir müdahalenin Stresa Cephesini bozacağı öngörülmüyordu. Hatta daha da kötüsü, bu durum, Mussolini'yi Hitler ile yakınlaştırebilirdi. Sonuçta İngiltere, Milletler Cemiyeti'nin kararı yönünde İtalya'yı saldırgan devlet olarak kınamış, ancak Fransa ile birlikte İtalya'ya karşı uygulamış oldukları ekonomik ambargonun petrolü içermemesi sebebiyle bu ambargonun İtalya açısından büyük bir olumsuz etkisi olmamıştır. Buna rağmen, Habeşistan işgalinin sonucu, Mussolini'nin Batı cephesiyle ilişkilerinde bir hoşnutsuzluk hissetmesi olmuş ve hala belli bir tedirginlik duymakla birlikte, işgalini destekleyen Hitler'le yakınlaşmaya

⁴⁷ Farmer, A.g.e, s.66-77.

⁴⁸ Sander, A.g.e, s.50-51.

başlamıştır. Bazı tarihçiler, İngiltere'nin tutumunu ve 1935-1936 seneleri arasında İtalya'nın kontrolsüz kalışını, dünyayı büyük savaşa götüren önemli nedenlerden biri olarak görürler. Bu görüş, gerçekten de, Milletler Cemiyeti'nin girişimiyle İtalya'nın yenilmesinin kolay olacağı ve bunun da, ortak güvenliği geliştirerek Almanya'nın ileriki saldırganlıklarında caydırıcı bir etki yapması varsayımı altında doğru kabul edilebilir. Ancak, son dönemlerde yapılan tartışmalara göre, İngiltere, İtalya'ya karşı savaşı kazanacaktı, ancak bu bile İngiliz kuvvetlerinde büyük bir tahribata sebep olacaktı ve İngiltere bunu göze almak istememekteydi. Diğer yandan, bu durum da, arkasında yine daha da küskün bir İtalya bırakacaktı. Şu halde, bu konunun İngiltere içinde tartışmalı olduğu görülmektedir. Sonuç olarak, 1935-1936'da İngiltere'nin zayıf bir dış politika izlediği ve bir yandan İtalya ile uzlaşmanın zeminini ararken diğer yandan İtalyan saldırganlığına karşı durmak ihtiyacı arasında kalmış olduğu; ancak hiçbir şey elde edememiş ve ne ortak güvenliği sağlayabilmiş; ne de Mussolini'yi yatıştırabilmiş olduğu söylenebilir. İngiltere açısından daha da kötüsü, bu krizin, İngiltere ile Fransa'nın aralarının açılmasına da neden olmuş olmasıdır. İngiltere, işgalin sonucu imparatorluk yolunu tehlike altında gördüğünden Akdeniz'de İtalya'nın başka girişimlerine de karşı tedbirler almaya başlamış, ileride Akdeniz Paktı'nı oluşturacak Türkiye, Yunanistan ve Yugoslavya ile İtalya'ya karşı garanti ilişkilerine girmiştir. 1936'da Hitler'in, Versailles ve Locarno Andlaşmalarına açık şekilde aykırı olarak Ren bölgesine asker sokması sonucunda İngiltere'nin savaşa girmeye hiç niyeti olmadığı anlaşılmış; İngiltere'de çoğu siyasetçi tarafından Almanya'nın kendi "arka bahçesi"nde, her türlü girişimde bulunma hakkının olduğu dillendirilmiştir. İspanya İç Savaşı'nda ise İtalya ve Almanya tarafından desteklenen General Franco ile SSCB tarafından desteklenen Cumhuriyetçi hükümet, iki karşıt taraf olarak karşı karşıya idi. Buna karşılık, İngiltere ve Fransa, Karışmazlık Komitesi kurarak tarafsız kalmışlardır.⁴⁹ Akdeniz İmparatorluk yolunun tehlikede olmasına rağmen, İngiltere'nin bu tutumu, herhangi bir müdahalenin Avrupa çapında bir savaşa yol açmasından endişe etmesi ile açıklanabilir. Bu dönemin gelişmeleri, İngiltere'ye silahlanmaktan başka bir tercih bırakmamış olduğundan, bu tarihten itibaren İngiltere'nin, silahlanmaya yönelik plan-programlara ve ona göre bütçe ayarlamalarına gittiği görülmektedir.⁵⁰

Sonuç olarak bu dönemin önemli ve savaşa yol açan sorunlarından Mançurya, Habeşistan ve Ren Bölgesi krizlerinde İngiltere'nin müdahalede bulunmayışına yönelik olumsuz eleştirilerin, karşı görüş olarak ise İngiltere'nin buralarda yaşamsal çıkarlarının olmaması sebebiyle müdahalesinin zorunlu olmadığı yönünde savunmanın mevcut olduğu görülmüştür. Bu dönemin ardından tarih sırası, 1937-1938 alt-dönemini ele almayı gerektirmektedir.

c. 1937-1938 Dönemi İngiliz Dış Politikası

Bu dönemin en temel özelliği, Neville Chamberlain'in uygulamış olduğu ve daha önce çeşitli noktalarda sözü edilen ancak ayrıntılarıyla ele alınmamış olan "yatıştırma" politikasının ön plana çıkmasıdır. Bu dönemde temel olarak bu politikanın anlamı ve

⁴⁹ Sander, A.g.e, s.55, 56.

⁵⁰ M.R.D. Foot, *British Foreign Policy Since 1898*, Hutchison's University Library, London, 1956, s.121-123

amacı; dönemin önemli olayları olan Almanya'nın Avusturya'yı ilhakı (*Anschluss*), Çekoslovakya sorunu ve Münih Konferansı bağlamında ele alınacaktır.⁵¹

Bu dönemin özet gelişmeleri şu şekildedir: 1937 Mayıs'ında Chamberlain Başbakan olmuş, Temmuz ayında Çin-Japon Savaşı başlamış; 1938 Şubat'ında Dışişleri Bakanı Anthony Eden görevinden ayrılmış ve yerine Lord Halifax gelmiştir. Aynı yılın Mart ayında Hitler Avusturya'yı ilhak etmiş; 15 Eylül tarihinde Chamberlain-Hitler arasındaki ilk, 22-23 Eylül'de ise ikinci görüşme yapılmış; 29-30 Eylül'de ise Münih Konferansı gerçekleşmiştir. Chamberlain'in, savaş sonrasında müttefik bulamama, Milletler Cemiyeti ve potansiyel düşmanlar gibi temel sorunlarının⁵² ve; aktif bir dış politika, yatıştırma, silahlanma ve barışı sağlama gibi de amaçlarının olduğu söylenebilir.

Yatıştırma politikasının tarihsel kökenini daha öncelerde gören yazarlar da bulunmaktadır ve bu yazarlardan bazıları bu politikanın 1914'te İngiltere savaşa girdiği an itibariyle başladığını ifade etmiş olsalar da -yani ona olumsuz bir anlam yüklemiş olsalar da-, denebilir ki bu politikanın iki savaş arası dönemdeki algılanışı, onun, anlaşmazlıkları barışçıl bir biçimde çözmeye yolunda bir çaba olduğu görüşüyle çoğunlukla olumlu olmuştur.⁵³ Hatta bu dönemde, yatıştırma politikasına karşı çıkanlar savaş yanlısı olarak görülerek antipati toplamışlardır. Bazı yaklaşımlara göre, Chamberlain'in 1938-1939 yıllarındaki başarısız politikalarıdır ki (yine aynı görüşler bu yılları Chamberlain'in yatıştırma politikasını aslında aksine "terk ettiği" tarihler olarak belirtmektedir) İkinci Dünya Savaşı'nın ardından bu politikanın olumsuz bir anlam kazanmasına sebep olmuştur.

Bunun yanı sıra, söz konusu politikanın karşıtları, bu politikanın İngiltere'nin sürekli olarak düşmanlarına boş bir savaşı önleme ve barış umuduyla ödünler vermesine sebep olduğunu ifade ederek onu desteklemeyi bir saflık ve Hitler'in genişlemeci ve saldırgan tutumunu görememek olarak eleştirmişlerdir. Diğer yandan, taraftarlar, ülkenin savunma zorluğu içinde bulunması sebebiyle bu politikanın gerçekçi bir bakış açısıyla ve zorunlu olarak izlendiğini dile getirmişlerdir. Yatıştırma dışında bir alternatifin olmadığını, Almanya'ya karşı savaşı göze almanın uzun dönemde hem İtalya hem Japonya'nın saldırılarına davetiye çıkarmak olacağını, İngiltere'nin ise bunu göze alabilecek bir konumda olmadığını savunmuşlardır. Hatta bazı radikal sempatizanlar, İngiltere'nin aslında bu politikayı tekrar silahlanmak için zaman kazanmak amacıyla kullandığını savunur. Ancak, tüm bu yorumlar tartışmaya açıktır.⁵⁴ Diğer yandan, Hitler'i, bir "çılığın" olarak değil, Almanya'nın 1871'den sonraki dış politikasını uygulayan, sadece bunu daha geniş bir açıdan yorumlayarak yapan, geleneksel bir devlet adamı olarak ifade ettiği eseriyle

⁵¹ Bkz. J.W.Bruegel, **Czechoslovakia Before Munich: The German Minority Problem and British Appeasement Policy**, Cambridge University Press, Oxford, 1973.

⁵² Çok genel olarak, ABD'nin, Avrupa işlerine karışmama politikası izlemekte oluşu; SSCB'ye, Fransa'ya, Dominyonlarına ve ortak güvenlik bağlamında Milletler Cemiyeti'ne güven duymayışı bu sorunlar olarak özetlenebilir.

⁵³ Bkz. Paul M. Kennedy, "The tradition of appeasement in British foreign policy, 1865-1939", **British Journal of International Studies**, Volume 2, Issue 3, 1976, ss.195-215.

⁵⁴ Paul W. Doerr, **British Foreign Policy 1919-1939**, Manchester University Press, Manchester, 1998, s.16-17.

yoğun tartışmalar yaratmış olan A.J.P. Taylor ise, yatıştırma politikasını, geleneksel İngiliz diplomasisinin bir devamı olarak ele almış ve bu politikanın uygulayıcılarını da 1930'larda İngiliz dış politikasını "bir şekilde" ele geçirerek kamuoyunun direncine "rağmen" uygulayanlar olarak gören genel kabulü yıkmıştır.⁵⁵

Bu dönemde yaşanan, Hitler'in Avusturya ilhakına İngiltere'nin tepkisi şu şekilde olmuştur: Herşeyden önce, Chamberlain'in, bu harekâtın bizzat kendisine karşı olmadığı, yalnız onun ortaya çıkış şekline karşı olduğu belirtilmelidir. Hitler, daha önce sözü edilmiş olan üç aşamalı planının ikinci aşamasına geçiş yaptığı bu harekâtına, Avusturya'da Almanya ile birleşmek isteyen çok sayıda Alman olması ile meşruiyet zemini yaratmış, İngiltere de, genel politikasına da uyumlu olarak pek şaşırtıcı olmayacak bir şekilde bunu haklı görmüştür.⁵⁶ Ardından gelişen Çekoslovakya krizine ilişkin ise, Chamberlain, (Çekoslovakya'da) hayati çıkarlarının olmadığını, ayrıca bu ülkeyi korunmak için hukukî bir zorunluluğun bulunmadığını ve askerî yardım yapacak durumunun da olmadığını ifade etmiştir. Naziler'in Çekoslovak sınırına asker yığmaları sonucu Çekoslovakya'nın da tedbir alma yoluna gitmesi üzerine durum daha ciddi bir hâl almış, Chamberlain Hitler'in niyetinin ne olduğunu anlamak için 15 Eylül 1938'de Almanya'da kendisi ile görüşmüştür. Hitler, Çekoslovakya'nın Almanca konuşan Südetler bölgesinin Almanya'ya verilmesini isterken, Chamberlain de, aynen Ren bölgesinin silahlandırılması ve/veya Avusturya'nın ilhakı konularında olduğu gibi, bunun da milletlerin kendi geleceğini belirleme (*self-determination*) ilkelerinden hareket ettiğini düşündüğünden, Hitler'in bu isteğinin ancak bazı koşullarla kabul edilebileceğini ifade etmiştir. Nitekim Chamberlain bu görüşmeden, Almanya'nın, denetimli ve düzenli şekilde ilerlemesi durumunda Avrupa barışının az sayıda küçük devletin feda edilmesi ile sağlanabileceği sonucunu çıkarmıştır. Ancak Chamberlain'in yanıtından tatmin olmayan Hitler, 22-23 Eylül'deki ikinci görüşmede bölgenin Alman askerlerince hemen işgalini istemiş, Fransa'nın ise böyle bir durumda Çekoslovakya ile 1924 yılında yapmış olduğu ittifakı harekete geçireceğini ilan etmesi üzerine tırmanan gerginlik, Chamberlain'in bir uzlaşma konferansı toplanmasını önermesine yol açmıştır. Konferansta, Südetler bölgesinin, dört aşamada Almanya'ya verilmesi ve Çekoslovakya'nın sınırlarının uluslararası güvence altına alınması şeklinde kararlar alınmıştır. Chamberlain, söz konusu Münih Konferansı'nı, savaşı önlemiş ve barışı kurtarmış olmanın zaferi olarak değerlendirirken, bunun pek de doğru bir değerlendirme olmadığı kısa bir süre sonra görülecektir.⁵⁷ Nitekim İngiltere'nin Almanya'ya yönelik yatıştırma politikasının, 20. yüzyıl uluslararası ilişkiler tarihinin çözülemeyen büyük gizemlerinden biri olduğunu ifade etmektedir.⁵⁸

d. 1939 Dönemi İngiliz Dış Politikası

Son alt-dönem olarak ise 1939 senesi alınabilir. Bu dönemde de, temel olarak İngiltere'nin

⁵⁵ Bkz. A.J.P. Taylor, *Origins of the Second World War*, Penguin Books, Great Britain, 1963.

⁵⁶ Ancak, işin korkutucu yanı, Polonya, Litvanya, İsviçre, Çekoslovakya gibi ülkelerde de Almanca konuşan nüfusun varlığı idi.

⁵⁷ Doerr, A.g.e., s. 220-228.

⁵⁸ Sandra Halperin, "The Politics of Appeasement: The Rise of the Left and European International Relations During the Interwar Period", *Contested Social Orders and International Politics*, Ed. by David Skidmore, Vanderbilt University Press, USA, 1997, ss.128-164, s. 129.

1939 Ekim’inde Almanya’ya savaş ilan etmesine yol açan durumlar ele alınacaktır.

Öncelikle, Hitler’in Çekoslovakya’yı ele geçirmesi büyük yankılara sebep olmuştu. Zira bu girişim Münih Andlaşması’nın açık şekilde ihlâli anlamına gelmekteydi ve belki daha bile çarpıcı tarafı, artık Almanları birleştirdiği yolunda bir sebep arz etmemesiydi. Bu gibi sebeplerle, her ne kadar Chamberlain’in Avam Kamarası’nda yapmış olduğu konuşmada ılımlı bir bakış açısı olmuşsa da, İngiliz kamuoyunun büyük öfke duyması ile Hitler’in, tüm Avrupa’yı kontrolü altına almadan durdurulması gerektiği fikrinin hâkim olduğu belirtilmelidir. Ayrıca yakınlaşan İtalyan-Alman dostluğu, İtalya’nın Arnavutluk’u işgali, Balkanların ve Doğu Akdeniz’in İtalyan etki alanı altında olması, Almanya’nın İngiliz-Alman Deniz Silahları Sözleşmesi’ni sona erdirmiş olması ve Polonya üzerinde baskı kurmaya başlaması ile İngiltere’nin seferberlik ilan ederek Yunanistan ve Romanya’ya da garanti vermesi ile tüm bu ülkelerin askerî hazırlıklar içine girmeye başlaması; tarihin evrimini, 1939’da, dünyanın ikinci büyük savaşına doğru hazırlamaktaydı. Chamberlain’in aklında SSCB ile ittifak ile ilgili avantaj ve dezavantajlar konusunda çeşitli soru işaretleri varken, avantajlar ağır gelmiş ve savaşı önlemenin en iyi yolu olarak İngiltere ve Fransa’nın SSCB ile ittifak yapması olarak değerlendirilmiştir. Ancak, bildiği gibi olaylar tahmin edildiği şekilde gerçekleşmemiş ve İngiliz politikasının sürekli amacı olan savaştan muhakkak kaçınma siyaseti sonuç vermemiş, savaş başlamıştır.⁵⁹

SONUÇ

Bu çalışmada, birtakım alt-dönemlere de bölünmek suretiyle İngiltere’nin dış politikası, önemli olduğu değerlendirilen olaylar vasıtasıyla incelenmeye çalışılmış ve özellikle de tüm sistemi etkileyecek potansiyele sahip gelişmeler karşısında İngiltere’nin politikasındaki belirgin süreklilikler ile kopuşlar, bunların hangi gelişmeler neticesinde yaşandığı, ele alınan dönem içerisinde genel bir İngiliz dış politikasından söz edilip edilemeyeceği, ülkenin dış politikasına ilişkin kendi içindeki tartışmalar, sistem içerisindeki çıkar ilişkileri, İkinci Dünya Savaşı ile sonlanan bu dönemde ne gibi geriye dönülmez hataların yapıldığı, hangi stratejilerin öngörüldüğü sonuçları verdiği, hangilerinin vermediği, İngiltere tarafından hangi amaçların hangi yollarla elde edilmeye çalışıldığı ve bunun gerçekten de sağlanabilmiş olup olmadığı hususları üzerinde bilhassa durularak uluslararası ilişkiler disiplininde sıklıkla başvurulan bir yöntem olarak siyasî tarihin verilerinden yararlanarak bir dış politika analizi yapılması amaçlanmıştır.

Sonuç itibariyle, Birinci Dünya Savaşı sonrasında, temel çizgiler olmakla birlikte değişken bir İngiliz dış politikasının olduğu söylenebilir. Hatta, Chamberlain’in Dışişleri Bakanlığı dönemi dışındaki dönemlerde kesin bir İngiliz politikasının olmadığı, uluslararası konjonktüre göre değişik şekiller aldığı dahi ifade edilebilir. Bunun sebebi olarak, İngiltere’nin, savaş sonrası farklılaşan dünya koşulları içerisinde rolünün ne olması gerektiğine tam anlamıyla karar verememiş olması gösterilebilir. Aslında, izolasyonizm yanlıları dışındaki tüm görüşler, savaş öncesinden daha aktif ve sürekli bir dış politika izlenmesi gerektiğini düşünmekle birlikte, bunların da bunun yolunun ne olduğuna ilişkin görüşlerinin çeşitli olduğu söylenebilir. Sorunun, gerçekten de en temelde İngiltere’nin

⁵⁹ Foot, A.g.e., s.

rolünün ne olduğuna ilişkin kararsızlık olduğu düşünülebilir; nitekim özellikle de Milletler Cemiyeti'nin başarısızlığının, İngiltere'yi, bu rolünün üzerinde daha çok düşünmesini gerekli kıldığı bilinmektedir.⁶⁰ Ancak, savaşı önleme yolundaki tutumları ve hamleleri genel olarak başarısız olmuş olduğundan, bunun sebepleri ve yapılan hataların neler olduğu, daha derin araştırmalarla değerlendirilmeye muhtaçtır.

KAYNAKLAR

- Akşin, Aptülâhat, **Atatürk'ün Dış Politika İlkeleri ve Diplomasisi**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1991.
- Altuğ, Yılmaz, Çin, Vietnam, Çekoslovakya ve Orta-Doğu Sorunları, Sermet Matbaası, İstanbul, 1970
- Bruce, Maurice, **British Foreign Policy –Isolation or Intervention?-**, yy., Thomas Nelson and Sons, 1939.
- Bruegel, J.W., **Czechoslovakia Before Munich: The German Minority Problem and British Appeasement Policy**, Cambridge University Press, Oxford, 1973.
- Doerr, Paul W., **British Foreign Policy 1919-1939**, Manchester University Press, Manchester, 1998.
- Dönmez, Cengiz, “XX. Yüzyıl Başlarında İngiltere'nin Orta Doğu Politikası ve Bunun Milli Mücadeleye Etkileri”, Çevrimiçi: http://w3.gazi.edu.tr/web/cdonmez/html/body_makale-6.html.
- Ertuna, Hamdi, Ökse, Necati, **Tarihte Türk-İngiliz İlişkileri**, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1975.
- Evans, Stephen F., **The Slow Rapprochement: Britain and Turkey in the Age of Kemal Atatürk 1919-38**, Eothen Press, Oxford, 1982.
- Farmer, Alan, Britain: Foreign Affairs 1919-39, Hodder Murray, London UK, 2006.
- Foot, M.R.D British Foreign Policy Since 1898, Hutchison's University Library, London, 1956.
- Hayes, Paul, Modern British Foreign Policy -The Twentieth Century-, Adam & Charles Black, London, 1978.
- Kennedy, Paul M., “The tradition of appeasement in British foreign policy, 1865-1939”, **British Journal of International Studies**, Volume 2, Issue 3, 1976, ss.195-215.
- Kent, Marian, **Moguls and Mandarins –Oil, Imperialism and the Middle East in British Foreign Policy 1900-1940**, (Bölüm 4: British Policy, International Diplomacy and the Turkish Revolution), Frand Cass, Great Britain, 1993.
- Kürkçüoğlu, Ömer, **Türk-İngiliz İlişkileri (1919-1926)**, AÜ SBF Yay., Ankara, 1978.

⁶⁰ Bruce, A.g.e., s. 147.

- Neilson, Keith, **Britain, Soviet Russia and the Collapse of the Versailles Order, 1919-1939**, Cambridge University Press, Cambridge, 2006.
- Oran, Baskın, “Kurtuluş Yılları 1919-1923 -Uluslararası Ortam ve Dinamikler”, **Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, Ed. Baskın Oran, 2 Cilt., 1. Baskı., Cilt:I, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001, ss.97-109
- Sagay, Reşat, **Milletlerarası Önemli Meseleler**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 1972.
- Sander, Oral, **Siyasi Tarih:1918-1994**, 2 Cilt, 11. Baskı, Cilt:II, İmge Kitabevi, Ankara, 2003.
- Sandra Halperin, “The Politics of Appeasement: The Rise of the Left and European International Relations During the Interwar Period”, **Contested Social Orders and International Politics**, Ed. by David Skidmore, Vanderbilt University Press, USA, 1997, ss.128-164.
- Sarıca, Murat, **Birinci Dünya Savaşından Sonra Avrupa’da Barışı Kurma ve Sürdürme Çabaları (1919-1929)**, İÜ SBF, İstanbul, 1982.
- Sarıca, Murat, **Siyasal Tarih**, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1980.
- Seton-Watson, R.W., **Britain and the Dictators**, Cambridge University Press, Great Britain, 1938.
- Stillwell, Stephen Joseph, **Anglo-Turkish Relations in the Interwar Era**, Edwin Mellen Press, New York, 2003.
- Sönmezoğlu, Faruk, “Kurtuluş Savaşı Dönemi Diplomasisi”, **Türk Dış Politikasının Analizi**, Der. Faruk Sönmezoğlu, 3.Basım, Der Yayınları, İstanbul, 2004, ss.83-98.
- Taylor, A.J.P., **Origins of the Second World War**, Penguin Books, Great Britain, 1963.
- Uzgel, İlhan Kürkcüoğlu, Ömer, “Kurtuluş Yılları 1919-1923 –İngiltere’yle İlişkiler”, **Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, Ed. Baskın Oran, 2 Cilt, 1. Baskı, Cilt:I, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001, ss.139-147.